Discursul religios în analiza lui Sorin Gruia

Marius Gabriel ENACACHE

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, Facultatea de Litere
"Alexandru Ioan Cuza" University of Iași, Faculty of Letters
Personal e-mail: colegiul_negruzzi@yahoo.com

The Religious Discourse in Sorin Gruia's Analysis

Sorin Guia's research is characterized by the complexity of the analysis, as well as by the stylistic and rhetorical variety of the analyzed speeches (ranging from the post-medieval Metropolitan Varlaam to the contemporary Metropolitan Bartolomeu Valeriu Anania). The author is not only presenting and observing the specific features of the religious speeches, but also supplements them with a subtle interpretation - so that the synchronous perspective can provide reliable data, while the diachronous one can produce pertinent and balanced conclusions.

Keywords: Romanian literature, religious discourse, stylistical analysis, argumentation, rhetorical strategy

Cercetarea *Discursul religios. Structuri şi tipuri*, întreprinsă de Sorin Guia, se înscrie în noua direcție de cercetare a diferitelor tipuri de discursuri, abordînd discursul religios din perspectiva retoricii, pragmaticii şi lingvisticii. Studiul încearcă a fi o analiză completă şi complexă asupra unui tip de discurs puțin analizat, spre a deveni o importantă sursă de informații atît pentru filologi cît şi pentru teologi, precum şi un un model de astfel de analiză.

Perioada de timp la care se referă cercetarea atrage atenția prin întinderea ei (de la Mitropolitul Varlaam la Mitropolitul Bartolomeu Valeriu Anania) – aspect care implică în mod necesar şi o mare varietate stilistico-retorică. În plus, studiul nu doar adună laolaltă discursuri şi autori, ci, alături de observarea trăsăturilor individuale ale acestora, încearcă să urmărească elementele de constanță ale discursului religios românesc, dar şi pe cele distinctiv-inovatoare, împreună cu modalitățile şi mecanismele de adaptare la dinamica realității, lucruri reflectate de structura scrierii şi de maniera în care se desfăşoară analiza retorică propriu-zisă. Deşi autorul preferă să observe şi să prezinte, mai degrabă decît să interpreteze şi să comenteze, aceste două modalități sînt ponderate astfel încît perspectiva sincronică să poată oferi date de încredere prin număr şi calitate, iar cea diacronică să poată emite concluzii pertinente şi echilibrate.

Prima parte a lucrării este structurată în trei capitole, fiind preponderent teoretică. Aici se fixează conceptele operatorii, prin definiții, exemple ilustrative şi observații teoretice, totodată prezentîndu-se evoluția retoricii (din antichitatea greco-romană, trecînd prin cea a Evului Mediu, pînă la neoretorică şi la grupul *μ*). Tot în acest loc se identifică particularitățile discursului religios, se enumeră tipuri de argumente şi strategii argumentative specifice acestui tip de discurs, operîndu-se o clasificare a tipurilor de discurs religios. De asemenea, sînt identificate argumente bazate pe autoritate (a persoanei, a valorilor specifice, autoritatea populară), argumente bazate pe fapte (pe calea îndemnului), pe exemple (din viața sfinților, situații limită, exemplul personal). În felul acesta, cititorul ia cunoştință de perspectiva autorului.

La rîndul lor, strategiile argumentative supuse analizei sînt divizate în strategii discursiv-argumentative globale (explicația, descrierea, narațiunea şi analogia) şi strategii discursiv-argumentative punctuale (interogația

retorică, negația polemică, retorica tăcerii și figuri retorice – metafora). De asemenea, apelul la argumente raționale (logosul), emoționale (patos) dar și la argumentul autorității (ethos) sînt definite și exemplificate în partea finală a capitolului al II-lea, autorul făcînd observația că, de obicei, că oratorul apelează la argumente de ordin emoțional sau la argumentul autorității, rareori apelînd la argumente raționale. Susținînd fiecare tip de argument sau de strategie retorică prin numeroase exemple edificatoare și potrivit alese, autorul reușește nu doar să întîrească țesătura argumentativă a lucrării, dar și să ofere un bogat material prelucrat.

Încercarea de a defini și particulariza diferite tipuri de discurs se structurează și devine funcțională pe măsură ce, sub aspect teoretic, autorul selectează, din mănunchiul conceptelor din domeniile retoricii, pragmaticii și omileticii, un set coerent și cuprinzător, iar sub aspect practic, pune în act o metodă de cercetare. De aceea apar temeiuri pentru a crede că multitudinea de resorturi retorice identificate în predicile analizate reflectă nivelul și profunzimea documentării, precum și măsura înțelegerii fenomenului.

Ultimul capitol al componentei teoretice se ocupă îndeaproape de discursurile religioase, clasificate în omilii (cuvîntări religioase în cadrul Liturghiei): omilia exegetică, omilia tematică și pareneze (cuvîntări ocazionale rostite în cadrul unor servicii religioase): panegiricul, acatistele, necrologul, predica la instalarea preotului / ierarhului în paroghie / eparhie, predică prilejuită de vizita superiorului în parohie / eparhie și predica la sfințirea bisericii.

Capitolul acesta este util întrucît lămurește, prin discutare și ilustrare, terminologia specifică discursului științific religios, care va fi întrebuințată în partea a doua a lucrării. Deși este subiectul unui capitol, autorul nu acordă un spațiu întins acestei clasificări deoarece analiza predicilor nu are loc în funcție de aceste tipuri de discurs religios.

Partea a doua a lucrării – capitolul al IV-lea din volum, și cel mai consistent – este preponderent aplicat. În cadrul unor analize avînd capacitatea de a se constitui în modele, aici se înșiruiesc, cronologic iar nu tematic, predici aparținînd celor mai importanți oratori bisericești: Mitropolitul Varlaam, Mitropolitul Antim Ivireanul, Samuil Micu-Clain, Petru Maior, Mitropolitul Veniamin Costachi, Episcopul Neofit Scriban, Arhimandritul Iuliu Scriban, Arhimandritul Cleopa Ilie și Mitropolitul Bartolomeu Valeriu Anania. Cu toate că, așa cum afirmă în mod explicit autorul, nu s-a avut în vedere prezentarea interconfesională a discursului religios, selecția aceasta arată că atenția autorului s-a focalizat asupra discursurilor prelaților ortodocși, cu excepția membrilor Școlii Ardelene, ale căror predici aparțin confesiunii greco-catolice. De altfel, dată fiind situația din spațiul românesc, opțiunile de la acest nivel nici nu se puteau îndrepta în prea multe direcții, mai ales că autorul a urmărit alcătuirea unei imagini relevante pentru acest tip de discurs.

Între toate discursurile analizate se remarcă importanța ridicată care a fost acordată predicilor Mitropolitului Varlaam (creator al stilului oratoric bisericesc din secolul al XVI-lea) și predicilor Mitropolitului Bartolomeu Valeriu Anania (reprezentant al noii direcții în predicile religioase).

Sorin Guia contribuie la aprofundarea temei printr-o analiză complexă și nuanțată a discursurilor (dintr-o perspectivă care combină și pune la contribuție metodele și conceptele pragmaticii, stilisticii și poeticii), analiză girată de obiectivitatea care străbate întreaga lucrare. De aici, autorul se ridică la nivelul care îi permite să cuprindă discursul religios românesc din perioada avută în vedere, într-o privire de ansamblu, cu observația generală că discursurile religioase din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea se adresau în special unui public lipsit de educație, în timp ce ulterior s-a avut în vedere un public cu un grad de cultură ridicat. Epocile predicatorilor sînt privite din perspectiva contextului social-politic, prilej cu care se observă că Mitropolitul Varlaam se confruntă cu catehismul calvinesc, Mitropolitul Antim Ivireanul a fost în situația de a scrie două scrisori de dezvinovățire adresate domnitorului Constantin Brâncoveanu, iar predicile reprezentanților Școlii Ardelene contribuie la emanciparea națională a românilor ardeleni, la luminarea poporului prin învățături și educație morală. Totodată, predicile lui Antim Ivireanul au caracter moralist, în vreme ce Veniamin Costachi are în vedere și aspectul estetic, predicile sale fiind bogate în figuri retorice, invocația verbală, exordiile fastuoase sau forma dialogată a predicilor fiind bine reprezentate aici.

Pentru secolul al XX-lea, observația atentă arată că predicile devin foarte variate, oratorii avînd la dispoziție modele multiple și foarte diferite în ceea ce privește construcția discursului. De pildă, omiliile dogmatice – predici care instituie dialogul și lansează adevărate polemici – adoptă un stil solemn, mai oficial decît în secolele anterioare, predicatorii fiind mai atenți la tipul de auditoriu, mai cu seamă în sensul că își adaptează predicile la nivelul acestora.

Un aspect aparte al acestei lucrări și o contribuție o constituie și analiza predicilor lui Nicolae Steinhardt care, așa cum afirmă autorul, ies din tiparele predicilor clasice, fiind caracterizate de incursiunea în artă și cultură, apelul la gerunzii explicative, folosirea persoanei I plural sau renunțarea la o prezentare de tip dogmatic a problemelor religioase.

Prin coerența și funcționalitatea temeiurile teoretice pe care se așează, prin bogăția și relevanța materialului analizat, prin pertinența analizelor și prin obiectivitatea științifică a prezentării, lucrarea *Discursul religios. Structuri și tipuri* are însușirile unei contribuții esențiale pentru bibliografia temei.